Muminova Nodira Anvarovna
Toshkent shahar Yangihayot tumani 51-sonli DMTT direktori

MAKTABGACHA TA'LIM TASHKLOTI TARBIYALANUVCHILARIGA TA'LIM-TARBIYA BERISHDA O'ZBEK XALQ MILLIY O'YINLARINING O'RNI VA AHAMIYATI

Annotatsiya: Maqolada O'zbek xalq milliy o'yinlarining maktabgacha ta'lim tashkiloti tarbiyalanuvchilariga ta'lim-tarbiya berishda vazifalari, metodlari va amaliy ahamiyati tahlil qilib berilgan. Shu bilan birga milliy xalq o'yinlarning maktabgacha ta'lim tashkilotlarida amalga oshirishning ilmiy-nazariy qismi taklif va tavsiyalar hamda xulosalari tahlil qilib berilgan.
Kalit so'zlar: "Ilk Qadam" davlat o'quv dasturi, O'zbek xalq milliy o'yinlari, Folklor.

KIRISH. Ta'lim-tarbiya jamiyat taraqqiyotini hal qiluvchi eng asosiy sohalardan biridir. Bugun ta'lim-tarbiyaning poydevori maktabgacha ta'limdan boshlanishini hisobga olsak, davlatimizning yosh fuqarolariga ta'limni va tarbiyani berish aynan mana shu maktabgacha ta'lim tizimidan boshlanadi. Maktabgacha ta'lim berishda bugun "Ilk Qadam" davlat o'quv dasturi asosida ta'lim-tarbiya berish va shu dasturga muvofiq bolajonlarga O'zbek xalq o'yinlari asosida ta'lim-tarbiya berish biz qo'yayotgan muammolardan biridir.

ASOSIY QISM: O'zbek xalq o'yinlari o'zbek xalqi jamoa ijodining mahsuli bo'lib, ularni keng xalq ommasi yaratgan va saqlab kelgan. O'yinlar o'zbek xalqining ko'p avlodlari turmushi va ijtimoiy hayotining zarur elementi sifatida asrlar bo'yi takomillashib keldi hamda rivojlanishining har bir tarixiy bosqichida turli ijtimoiy vazifalarni bajardi. O'zbek xalq o'yinlari tarixning ijodiy kuchini, moddiy va ma'naviy boyliklarini o'zida mujassamlashtirgan, ularda atrofdagi voqelikni bilish va o'zlashtirishning tarixiy tajribasi aks etgan. O'zbek xalq o'yinlari o'z tabiatiga ko'ra amaliydir. Ularda xalq badiiy madaniyatining o'ziga xosligi, uning milliy xususiyatlari yaqqol ko'rinadi. Mazkur o'yinlarning milliy xarakteri zamirida xalqning madaniy boyligi, katta merosi yotadi. Folklor, ayniqsa, uning doston va tarixiy rivoyatlar kabi janrlari manba sifatida xizmat qilishi mumkin. Ko'p o'yinlar mazmunining mavzulari qabilalarning urf-odatlarini, qadimiy udumlarini, mehnat faoliyati yoki madaniyatini yoritishi mumkin. Xalqning unutilayozgan iltijolari, baytlari va sanoqlari bolalarning xalq o'yinlaridagina davom etib keladi. Guruh bo'lib o'ynaladigan O'zbek xalq o'yinlari va ayrim sport o'yinlari qadimiy qabilalarning o'yinlariga borib taqaladi.

O'zbek xalq o'yinlari qadim zamonlarda bizning eramizgacha bo'lgan davrlarda vujudga kelgan. Buni arxeologik qazilmalar va qadimgi rim yozuvchisi Elianning etnografik materiallari ham tasdiqlaydi. Chunki ularda saklar qabilasida o'yin musobaqalar juda keng tarqalgan va ular xalqning sevimli odati bo'lgani haqida ma'lumotlar bor. Uning guvohlik berishicha saklar qabilasining yigitlari ana shu o'yin musobaqalarda o'zlari yenggan qizlarga uylanish huquqini olganlar. Qadim zamonlardayoq O'rta Osiyoda yashovchi xalqlarda kurash, o'q yoy otish, chavandozlik singari jismoniy mashq turlari mavjud bo'lgan. Grek tarixchisi Gerodot xorazmiylar bilan yonma-yon yashagan saklar qabilasidagi mohir merganlar haqida bunday yozgan: «Saklar dunyodagi barcha merganlar orasida o'qni zoya ketkazmaydigan juda mohir merganlar sifatida shuhrat qozongan edi». Rim yozuvchisi Klament Aleksandriyskiy (eramizdan oldingi II asr) saklar qabilasining ayollari haqida bunday deb yozgan edi: «Sak ayollari ayyorlik bilan qochib ketaturib, ot ustida xuddi erkaklarday orqaga o'q uzar edilar». Milliy xalq o'yinlari qadimgi tomoshalar sifatida bir necha yuz yillar muqaddam maydonlarda vujudga kelgan. Buni arxeologik qazilmalar va qadimgi rim yozuvchisi Elianning etnografik materiallari ham tasdiqlaydi. Ularning paydo bo'lish tarixi bizning hududimizda sport, teatr, raqs va sirk san'atining rivojlanishi bilan bog'liqdir. Xalq o'yinlarining mazmuni g'oyat boy, rang-barang va juda xilma-xil bo'lib, muayyan tarixiy xarakterga egadir. Ular xalq tantanalari

https://wordlyknowledge.uz

va tomoshalarining eng yaxshi an’analarini o‘zida jamladi, betakror o‘ziga xosligi va xususiyatlari bilan milliy madaniyatini boyitdi, o‘z avlodlarining xalq an’analarini mujassamlashtirdi.

TAHLIL. Milliy xalq o‘yinlari orasida, ayniqsa, qadimiy dorboz va simbozlik san’ati alohida ajralib turgan. Ilgari dor o‘yini juda mashhur bo‘lgan. Ommaviy va mahalliy bayramlar, mavsumiy bozorlar dorbozlarsiz o‘tmagan deyish mumkin. Registonda bozor maydonlarida, chorsularda dorlar qurilgan. Karnay-surnay va nog‘oralar sadolari tomoshalarning boshlanishidan darak berib turgan. Odamlar to‘plangach o‘yinlar boshlangan. Tomoshabinlar baland qilib tortilgan arqon ustida o‘ynayotgan dorbozning dadil harakatlarini hayajon bilan kuzatishgan. Bir vaqtlar bizning hududimizda yog‘och oyoq o‘yini ommaviy ravishda tarqalgan. Yog‘och oyoqlar yugurib, sakrab, raqsga tushib, karnay va surnay kabi milliy cholg‘u asboblarda kuylar ijro etib, ajoyib tomoshalar ko‘rsatgan. Mana shular haqida «Boburnoma» da anchagina ma’lumotlar bor. Xorazmda «Tayoq o‘yini» keng tarqalgan. O‘zbek xalqining an’anaviy turmushini o‘rganishidan ma’lum bo‘lishicha, hozirgi O‘zbekiston Respublikasi hududida bir vaqtlar asosan ko‘chmanchi va yarim ko‘chmanchi elatlar yashagan. Ularning asosiy mashg‘uloti chorvachilik bo‘lgan. Chorvachilik bilan nafaqat yarim o‘troq, balki o‘troq dehqonlar ham shug‘ullangan. Dehqonlar mollarni yer haydashda, bug‘doy yanchishda, daryo va quduqlardan suv tortishda ishlatgan. Shuningdek chorva mollaridan savdogarlar va hunarmandlar ham foydalangan. Mana shular tufayli “Podachi”, “Oqsoq bo‘ri va qo‘ylar”, “Echkilar va cho‘ponlar”, “Oq tuya”, “Bo‘ri keldi” singari qator o‘zbek xalq o‘yinlari kelib chiqqan. Xalqimiz orasida hayvonlar va qushlar mavzuidagi juda qiziqarli “Kaptar o‘yini”, “Chag‘alak”, “Yumronqoziq”, “Ot o‘yini” kabi raqslar keng rasm bo‘lgan. Shuningdek, O‘zbeklar orasida “Karnaymi, surnay”, “Nina, ip va tuguncha”, “Tapir-to‘pur qayrag‘och”, “Qovoq ekish”, “Xo‘rozlar jangi”, “Xo‘roz va tovuq”, “Qoch bolam, qush keldi”, “Oq terakmi-ko‘k terak” kabi o‘yinlar ham mashhur bo‘lgan. Milliy xalq o‘yinlari juda qadim zamonlarda vujudga kelgan rivojlanishining har bir tarixiy bosqichida mazmunan o‘zgarib, turli ijtimoiy vazifalarni bajargan . An’analar, fanlar, shu jumladan, xalq milliy o‘yinlari, millatimiz hayoti bilan bog‘liq bo‘lib, avloddan avlodga meros bo‘lib o‘tib kelgan. Avlodlar egallagan bilim va tajribalar amaliy hayotda sinalgan, keyingi avlodlar tomonidan mustahkamlangan va takomillashtirilgan. Ularning mazmunini har bir avlod, xususan maktabgacha yoshdagi bolalarga ta’lim-tarbiya berishda jamiyat rivojlanishining bosqichlari yangilab borgan. Maktabgacha yoshdagi bolalarga ta’lim-tarbiya berishda jamiyat taraqqiyotining o‘sha bosqichida kattalar o‘ynagan xalq milliy o‘yinlarini o‘rganish va o‘ynash orqali ularda milliylikga bo‘lgan munosabat shakllanib borgan. Ko‘pgina milliy o‘yinlar otalar va bobolardan bolalarga va nabiralarga o‘tgan. Xalq milliy o‘yinlarida xalqning ijtimoiy hayoti, mehnat faoliyati va turmush tarzi o‘ziga xos shakllarda aks etgan. Ularda juda boy hissiyot va kechinmalar, o‘z Vatanini sevuvchi, himoya qilish orzu-umidlari namoyon bo‘ladi. Xalq milliy o‘yinlarining mazmuni va maqsadlari uzoq o‘tmishdan ajdodlarimizning ijtimoiy turmush madaniyati bilan bog‘lanib ketgai. Ularning tarkibida “kurash”, “yelka urishtirish”, “qo‘l jangi”, “otda poyga”, “qilichbozlik”, “nayza sanchish”, “chovgon”, “arqon tortish”, “dorboz” kabi juda ko‘p turlar qadimdan davom etib kelmokda.

“Chillik”, “Oq suyak”, “Eshak mindi”, “Piyoda ko‘pkari”, “Orqang kuydi”, “Poda to‘p” (Cho‘pon), “Do‘lqi”, “Takki” (yong‘oq o‘yinlari), “Toqiya-telpak” (futbolga o‘xshash) kabi yuzlab O‘zbek milliy harakatli o‘yinlar jismoniy rivojlanish, chaqqonlikning omillari sifatida o‘ynalib kelinganligi juda ko‘p manbalarda ifoda etilgan.

XULOSA. Maktabgacha ta’lim tashkiloti tarbiyalanuvchilariga ta’lim-tarbiya berish murakkab va juda ehtiyotkorona jarayondir. Go‘yo maktabgacha yoshdagi bolani tarbiyalash bu-ko‘zgu yoki shishaga ehtiyotkorona munosabat kabidir. Biz ushbu ko‘zgu yoki shishaga albatta munosabatda bo‘lishda O‘zbek xalq milliy o‘yinlar metodologiyasi asosida o‘z

https://wordlyknowledge.uz

mualliflik fikr va mulohazalarimizni keltirib o‘tdik va albatta bu yo‘nalishda berilgan ilmiy ma’lumotlarini tahlil qildik. Shuningdek, maktabgacha ta’lim yoshidagi bolalarni ta’lim va tarbiyasidagi mavjud bo‘shliqlar albatta belgilab berilgan ilmiy dasturlar bilan to‘ldirishda ma’lum bir noaniqliklarga duch kelish mumkin. Shu sababdan biz ushbu mavzu muammosini tahlil qilishda milliy qadriyatlarimizning sarchashmasi bo‘lgan milliy xalq o‘yinlarini maktabgacha yoshdagi bolalarni tarbiyalashda mavjud yo‘nalishlarini tahlil qildik hamda ma’lum bir amaliy taklif va tavsiyalarni maktabgacha ta’lim tashkilotlarida qo‘llash bo‘yicha bo‘yicha asosli fikr mulohazalarni bildirib o‘tdik.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. “Ilk Qadam” o‘quv dasturi 2018 yil 7-bet
2. Amir Temur va Ulug‘bek zamondoshlari xoritasida. O‘zbekiston Fanlar akademiyasining akademigi Bo‘riboy Axmedovning ilmiy tahriri ostida.- T.: — O‘qituvchi 1996 yil, 25-bet.
3. Жирмунский В.М., Зарифов Х.Т. Узбекский народний героической эпос. – Москва: Государственное издателство художественной литератури, И947. –520 с;

WORDLY
KNOWLEDGE

https://wordlyknowledge.uz